

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ПРИЙНЯТТЯ СТУДЕНТАМИ СТРАТЕГІЧНИХ ЖИТТЄВИХ РІШЕНЬ

Анотація. У статті подані узагальнення отриманих даних ряду емпіричних досліджень з проблеми прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень та висвітлені закономірності прийняття студентами стратегічних життєвих рішень у трьох напрямках: професійному самовизначенні, виборі шлюбного партнера та визначенні власної життєвої позиції.

Ключові слова: психологічні закономірності, рішення, стратегічні життєві рішення, студенти.

Актуальність проблеми. Успішність власного життєвого шляху людина оцінює, як правило, наприкінці, коли може підвести підсумки та визначити правильність чи неправильність прийнятих рішень. Саме тоді вона пригадує як вчинила і як могла вчинити, зважує альтернативи і намагається зрозуміти причини та механізми здійснених життєвих виборів. Правильність чи невірність прийнятих рішень, найчастіше, оцінюють за їх наслідками, які не просто змінити. Чи можливо не припуститися помилок в найважливіших рішеннях? Чи можливо завчасно спрогнозувати наслідки дій і вчинків, зумовлених рішеннями?

Для цього необхідно, щонайменше, розуміти себе, знати особливості та психологічні механізми прийняття рішень, мати розвинену рефлексію, зважати на фактори, які впливають вибір, та усвідомлювати закономірності прийняття доленосних рішень у певні вікові періоди.

Метою статті є узагальнення отриманих даних ряду емпіричних досліджень з проблеми прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень та висвітлення закономірностей прийняття студентами стратегічних життєвих рішень.

Основна частина. Аналіз наукової літератури показав, що у зарубіжній психології процес прийняття рішення досліджувався у контексті детермінації розумом, волею, випадковим імпульсом та страхом (В. Джеймс), як вибір між декількома валентностями у психологічній теорії поля (К. Левін), як фрагмент циклу досвіду у психології особистісних конструктів (Д. Келлі), як проєкція

життєвого стилю у концепції життєвих цілей (А. Адлер), як прояв свободи волі та інтенціональності (Р. Мей) [8].

У вітчизняній психології прийняття рішень вивчалось як циклічний процес у теорії психічного оберту (М.Я. Грот), як найістотніша фаза вольового акту (Г.С. Костюк), як процес постановки особистісних цілей (О.К. Тихомиров), як елемент стратегії життя, поведінки та творчої конструкторської діяльності (В.О. Моляко, М.К. Тутушкіна), у зв'язку з особистісними нормами та цінностями у теорії стратегічних життєвих виборів (Г.О. Балл), як прояв особистісної активності в контексті життєтворчості особистості (Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков, В.В. Нечипоренко, Д.О. Пузіков), побудови життєвого шляху (К.О. Абульханова-Славська, Ш. Бюлер, П. Жане, В.Г. Панок, Г.В. Рудь, В.М. Ямницький та ін.), у взаємозв'язку з життєвим часом і психологічним віком (Т.М. Титаренко), як процес мислення, самоорганізації й саморегуляції діяльності суб'єктом у проблемних педагогічних ситуаціях (В.А. Кушнір, В.М. Чернобровкін), як результат усвідомленої і неусвідомленої, особистісно-мотиваційної і мисленнєвої регуляції (Т.В. Корнілова) [1-11].

Стратегічні життєві рішення розглядаються вченими як такі, що носять визначний, доленосний характер, пов'язані з особливою відповідальністю, мають провідне значення у життєвому просторі людини та впливають на формування життєвого шляху особистості. Стратегічне життєве рішення може бути актом особистісного вибору, а може детермінуватися зовнішніми обставинами (громадською думкою, соціальною ситуацією тощо).

Прийняття стратегічних життєвих рішень, по-перше, є процесом особливої відповідальності; по-друге здійснює проекцію на великі часові відрізки людського життя; по-третє, в їх прийнятті особливої ваги набувають цінності, почуття та емоції. Спрямованість стратегічних життєвих рішень охоплює рішення щодо визначення життєвої позиції особистості, професійного самовизначення та рішення щодо вибору шлюбного партнера.

Теоретико-емпіричне дослідження особливостей прийняття студентами стратегічних життєвих рішень дозволило визначити вікові особливості студентської молоді (підвищену відповідальність, визначальність щодо життєствердження, пролонгованість у часі) [8], дослідити операціональні

характеристики (особистісні детермінанти, особливості цілепокладання, стратегії досягнення цілей студентами) цього процесу, і надалі вимагає виокремлення психологічних закономірностей прийняття студентами стратегічних життєвих рішень.

Перш за все необхідно виокремити закономірності, які є загальними для усіх трьох напрямів стратегічних життєвих рішень, тобто є характерними для прийняття рішення щодо визначення власної життєвої позиції, професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера.

За результатами теоретичного аналізу та констатувального діагностичного зрізу було виокремлено три загальні закономірності. *Процес прийняття студентською молоддю стратегічних життєвих рішень випереджається процесом прийняття попереднього рішення*, що зумовлено пролонгованістю таких рішень у часі та особистісною відповідальністю студентів щодо осмисленості й самореалізації їх у теперішньому та майбутньому життєвому просторі. Процес прийняття попереднього рішення відрізняється від остаточного розглядом безлічі різноманітних і суперечливих альтернатив. Натомість остаточне стратегічне життєве рішення приймається після прийняття попереднього шляхом розгляду вже обмеженої кількості альтернатив (2-3 альтернативи), що дозволяє студентам використати додатковий резерв часу для обміркування свого вибору.

Так, після закінчення навчання у ВНЗ більшість студентів приймають рішення про працевлаштування, однак обране місце роботи може бути тимчасовим, оскільки студенту необхідно було прийняти хоч-якесь рішення – попереднє. Нерідко до прийняття такого рішення змушують зовнішні обставини, але часом особистість усвідомила, що вичерпала всі альтернативи, які існують на даний момент (наприклад змушена вступити до шлюбу, щоб позбутися тиску батьків, досягти більшої свободи тощо). При цьому попереднє рішення може співпадати з остаточним, а може суттєво відрізнитися від нього (як у випадку з обранням професії не за фахом).

Друга закономірність полягає у тому, що *прийняття стратегічних життєвих рішень особистістю студентів досягається через поступову переорієнтацію з близьких цілей до тактичних, а від них до термінальних*, що пов'язано у них з

самореалізацією життєвих перспектив у майбутньому. Стратегічне життєве рішення не може бути прийнятим без формування, досягнення тактичних цілей.

У процесі прийняття стратегічних життєвих рішень фактично актуалізуються усі особистісні підструктури (самосвідомість, характер, інтелект, емоції, спрямованість та ін.), що призводить до суттєвих особистісних змін, трансформації особистості студента, якому доводиться брати все більше відповідальності за своє доросле життя на себе. Почуття дорослості при цьому зумовлює прагнення студентської молоді дистанціюватися від батьків, довести їм власну здатність до самостійного життя.

Самореалізація особистості студента відбувається через його суб'єктивну включеність у процес прийняття рішення, адже прийняте рішення у його змісті та спрямованості є відображенням особистості, її внутрішнього світу. При цьому інструментальні, тактичні цілі, які не мають доленосного значення, виступають як сходинки, долаючи які, особистість наближається до стратегічно важливої життєвої позначки.

Так, у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень щодо професійного самовизначення студенти ставили мету більше дізнатися про різні напрями професійної спеціалізації, прагнули проходити практику на тих підприємствах, діяльність яких більше відповідає обраному профілю тощо.

У своїх відповідях на запитання щодо вибору потенційного шлюбного партнера юнаки-студенти нерідко вказували, що кожна важлива зустріч з дівчиною для них була можливістю і пізнати, і проявити себе, зрозуміти, що для них є бажаним у майбутній дружині, а що дратує, здається неприйнятним. Дівчата ж вказували на те, що ставляться до процесу пізнання свого обранця більш відповідально, ніж хлопці, оскільки для них прийняття відповідного рішення пов'язано з дитячими мріями про справжнє кохання, відвертими розмовами з мамою тощо. Тактичними цілями для них виступали такі як: дізнатися більше про можливого обранця, поспостерігати за ним, нарешті, познайомитися з потенційним шлюбним партнером.

Третя виокремлена закономірність: *будь-яке прийняте стратегічне життєве рішення студентської молоді характеризується відносною статичністю*, оскільки воно в той чи інший значущий для них період юності може перевірятися,

уточнюватися, удосконалюватися та бути прийнятним на конкретному етапі юнацького онтогенезу.

Статичність у даному випадку розуміється як кінцева визначеність, яка не підлягає зміні. Завдяки юнацькому максималізму, притаманному студентам, молодим людям нерідко видається, що значна частина їх рішень є остаточними. Однак особистість не є сталою та незмінною. Внутрішні зміни можуть бути пов'язані з кращим розумінням себе, оточуючих, а зовнішні – зумовлені зміною обставин, отриманням додаткової, іноді, суперечливої інформації. Наявність внутрішніх і зовнішніх змін призводить до перегляду студентами своїх попередніх рішень навіть тоді, коли ці рішення здавалися остаточними та незмінними.

Так, пасивна життєва позиція може спочатку подобатися як самій особистості, так і її найближчому оточенню, однак у ситуації необхідності прояву активності (відстояти свої інтереси, пройти співбесіду при працевлаштуванні та ін.) ця позиція може бути усвідомлена студентом і його близькими як шкідлива та неприйнятна. Її остаточність піддається сумніву та врешті-решт може бути відкинутаю.

Крім загальних закономірностей прийняття студентами стратегічних життєвих рішень визначено також закономірності специфічні для кожного напрямку. Зокрема, *особистісна готовність студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції актуалізується після професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера*. У теоретичному плані ця готовність має бути сформована першочергово, тоді як на практиці більш сформованою є готовність до професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера [12].

У теоретичних дослідженнях вчені вказують, що у процесі особистісного розвитку спочатку формуються погляди, ідеали, переконання, а потім відбувається професійне самовизначення і вибір шлюбного партнера. Одні з вчених вказували, що життєва позиція починає формуватися з внутрішньоутробного періоду, з дитинства, інші – з підліткового віку. Однак, як показує емпіричне дослідження процес її формування не закінчується навіть у студентські роки.

Більше того, свідоме ціннісне ставлення до вироблення власної життєвої позиції потребує життєвого досвіду, є результатом спроб і помилок, які за людину ніхто не може

здійснити. Набуття такого досвіду можливе лише у процесі розвитку, дорослішання. Визначення власної життєвої позиції вимагає особливої зрілості, можливо, більшої, ніж у процесі професійного самовизначення та при виборі шлюбного партнера. Однак навіть тоді, коли професія визначена, а шлюбний партнер обраний власна життєва позиція удосконалюється, доповнюється новими поглядами та переконаннями.

Другою закономірністю є те, що *прийняття студентами стратегічного життєвого рішення з визначення власної життєвої позиції відбувається на основі свідомого обґрунтування для себе її цінності, що притаманне пізньому юнацькому віку.* Формування життєвої позиції відбувається з дитинства, однак готовність до свідомого обґрунтування для себе цінності власної життєвої позиції вимагає розвинених особистісних якостей, притаманних пізньому юнацькому віку. Готовність до свідомого обґрунтування особистістю своїх поглядів, переконань свідчить про те, що вона не є пасивним об'єктом зовнішнього впливу (педагогічного та психологічного), а проявляє суб'єктність, власну активність. Усвідомлення та обґрунтування для себе цінності власної життєвої позиції свідчить про самоприйняття, певним чином сформовану «Я» концепцію особистості, яка орієнтується не на погляди оточуючих, а на власні, самостійно сформовані цінності та життєві смисли. Звичайно, обґрунтування цінності власної життєвої позиції потребує розвиненої самосвідомості, характерної для пізнього юнацького віку, однак, як показали дані психологічної діагностики, для значної частини студентів це завдання не є легким.

Причина може бути пов'язана з тим, що вибір професії та вступ до шлюбу є соціально зумовленими процесами, які заохочуються в суспільстві. Що ж стосується власної життєвої позиції, то важливість її сформованості в молодій людині декларативно проголошувалася в радянський період, однак насправді важливішою визнавалася колективна думка. Нині ж суспільство значною мірою орієнтоване на формування споживачів товарів і послуг, які орієнтуються на рекламу та стереотипи. У таких умовах прийняття цінності власної життєвої позиції (а отже й життєвих позицій інших) свідчить про розвиненість таких особистісних якостей студента як самостійність, відповідальність, рішучість, цілеспрямованість.

Стосовно прийняття стратегічних життєвих рішень з професійного самовизначення встановлено такі закономірності: *у процесі прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення відбувається переорієнтація професійних уявлень особистості студента від ідеально-абстрактних до конкретно-реальних, соціально значущих.*

Як показали співбесіди зі студентами, обрана професія в більшості суттєво відрізняється від тієї, яка була омріяною в дитинстві. Для студентів у дитинстві найбільш привабливими видавалися романтичні професії: космонавта, лікаря, моряка, полярного льотчика та ін. Однак, у процесі дорослішання привабливість романтичних професій поступалася реалізму та прагматичності. З часом детермінантами, які зумовлюють професійний вибір для багатьох стали престижність, матеріальне заохочення, схвалення батьків. За словами однієї студентки *«якщо професія не допомагає прогнати сім'ю, то це, скоріше, хобі».*

Зазначимо, що прагматизм може також мати і негативні сторони, коли людина, у здобутті матеріальних цінностей нехтує власним життєвим покликанням, здібностями, забуває про рідних, друзів та основні життєві смисли.

У відповідності до другої закономірності *свідоме прийняття студентом стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення передбачає внутрішню боротьбу й узгодження між особистісними та професійними мотивами (можливості реалізації власних нахилів та престижністю професії, потребою творчої діяльності та матеріальним заохоченням, врахуванням побажання батьків і власною думкою тощо).*

Боротьба мотивів є свідченням внутрішнього когнітивного дисонансу, яким може супроводжуватися процес прийняття особистістю стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення. При цьому важливе значення має характер, зміст та обсяг тієї інформації про можливості професійного вибору, якою володіє студент на даний момент часу. Так, після проходження виробничої практики, один студент охарактеризував свій внутрішній стан: *«Раніше я думав, що зможу працювати будь-де, аби матеріальна винагорода була достатньо високою. Однак я зрозумів, що помилявся. Є робота, яка мені приносить задоволення і яку я можу з легкістю робити добре, але є й інша, яку я не зможу робити добре тривалий час навіть за великі гроші».*

До подібних висновків людина може прийти на початку професійного шляху, а може й на його завершенні, що нерідко супроводжується думками про марно прожиті роки, коли домінують такі емоційні стани як спустошеність, почуття безвихідності, відчай.

Щодо прийняття стратегічних життєвих рішень з вибору шлюбного партнера, встановлено такі закономірності: *прийняття студентами стратегічного життєвого рішення з вибору шлюбного партнера є процесом інтерактивної міжособистісної взаємодії, що відбувається на основі взаємності та узгодження поглядів і бажань майбутнього подружжя.* Якщо прийняття стратегічних життєвих рішень з визначення власної позиції та професійного самовизначення приймаються студентом одноосібно, то рішення про вибір майбутнього шлюбного партнера суттєво відрізняється необхідністю взаємного узгодження. У процесі міжособистісної взаємодії, яка може тривати багато років, партнери пізнають один одного, з'ясовують ціннісну спрямованість, характер і в разі успішності цього процесу (покращення взаємин, фізичної, психологічної і духовної сумісності) виробляють спільні життєві смисли, накреслюють спільні плани на майбутнє.

Якщо ж узгодження життєвих позицій, поглядів, інтересів не відбулося, міжособистісна взаємодія може призупинитися або ж близькі стосунки будуть розірвані назавжди, що нерідко супроводжується конфліктами, образами з боку партнера, який вважає себе покинутим.

Таким чином взаємність, готовність до прийняття партнера та побудови з ним сімейних стосунків є необхідними умовами успішності прийняття стратегічного життєвого рішення з вибору шлюбного партнера.

Друга закономірність стосується *особливої суб'єктивності прийняття студентами стратегічного життєвого рішення з вибору супутника життя, що зумовлюється переважною активністю почуттів, емоцій, переживань і другорядністю логічних підстав і суджень.*

У період закоханості особистість трансформується настільки, що це стає помітним не тільки близьким, але й стороннім людям. Закохана людина «випромінює» позитивні емоції, думає про об'єкт свого кохання, намагається спілкуватися та бачитися з ним якомога частіше.

Високий емоційний потенціал, зумовлений природною потребою продовження роду, з одного боку, зумовлює підвищену особистісну активність, «надихає на подвиги», але з іншого – гальмує інтелектуальні процеси. Так, закохана людина фокусується на своїх почуттях та на партнері, не помічає нічого навколо (особливості уваги), на сприймає поради друзів, батьків (особливості сприйняття), більшість думок спрямовує на свого потенційного обранця (особливості мислення), часто пригадує сказані партнером слова, його образ, дії, вчинки (особливості пам'яті), мріє про своє майбутнє сімейне життя (особливості уяви). Зважаючи на всі ці особистісні перетворення, вибір майбутнього шлюбного партнера набуває особливого суб'єктивізму: кожен обирає собі пару, нерідко, всупереч багатьом логічним підставам, дослухаючись до «голосу серця», власних почуттів, які слід зберегти на все життя.

Отже, у процесі дослідження виокремлено психологічні закономірності прийняття студентами стратегічних життєвих рішень, які розподілено на загальні та специфічні для кожного напрямку (рішення щодо визначення власної життєвої позиції, професійного самовизначення та вибору шлюбного партнера).

У цілому емпіричне дослідження особливостей та психологічних закономірностей підтверджує, що прийняття стратегічних життєвих рішень студентами є складним особистісно детермінованим процесом, який актуалізує ціннісно-мотиваційні, емоційно-почуттєві, інтелектуальні та вольові психологічні механізми та призводить до життєвого самовизначення (осмисленого визначення власної життєвої позиції, професійного самовизначення, вибору шлюбного партнера), зменшення невизначеності вихідної ситуації вибору.

Визначені та узагальнені психологічні закономірності процесу прийняття студентами стратегічних життєвих рішень можуть бути використані практичними психологами, викладачами та кураторами ВУЗів щодо організації допомоги студентській молоді з самовизначенням у власному життєтворенні.

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Анохин П. К. Проблема принятия решения в психологии и физиологии / Проблемы принятия решения. – М.: Наука, 1976. – С.5-20.
3. Балл Г. О. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки / Г. О. Балл // Соціальна психологія. – 2005. – № 1. – С. 3 – 13.

4. Бех І. Д. Від волі до особистості. – К.: Україна-Віта, 1995. – 202 с.
5. Корнилова Т. В. Принятие интеллектуальных решений и креативность: принцип открытости динамических регулятивных систем // Современная психология мышления: смысл в познании. – Москва: Смысл, 2008. – С.28–30.
6. Моляко В. А. Творческая конструкторология (пролегомены). – К. : «Освіта України», 2007. – 388 с.
7. Панок В. Г., Рудь Г. В. Психологія життєвого шляху особистості : Монографія. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 280 с.
8. Помиткіна Л. В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія / Любов Віталіївна Помиткіна. – К.: Кафедра, 2013. – 381 с.
9. Сохань Л. В. Искусство жизнетворчества. Предназначение. Жизнетворчество. Судьба: Социологические очерки, социально-психологические эссе, интервью, глоссарий. – К. : Издательский Дом Дмитрия Бураго, 2010. – 576 с.
10. Чернобровкін В. М. Психологія прийняття педагогічних рішень : монографія / Володимир Миколайович Чернобровкін : Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 448 с.
11. Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності: теорія та експеримент: Монографія. – Одеса: ПНЦ АПН України – СВД Черкасов М. П., 2006. – 362 с.
12. Lyubov, Pomytkina. Personal readiness of youth to making strategic life decisions // European Applied Sciences. – Germany (Stuttgart), May, 2013, № 5. – P. 155–157.

Аннотация. В статье поданы обобщения полученных данных ряда эмпирических исследований по проблеме принятия личностью стратегических жизненных решений в трех направлениях: профессиональному самоопределению, выбору брачного партнера и определению собственной жизненной позиции.

Ключевые слова: психологические закономерности, решения, стратегические жизненные решения, студенты.

Summary. The article contains a generalization of the data obtained in a number of empirical studies considering the problem of an individual's strategic life decision-making, and highlights the regularities of strategic life decision-making by students in three areas: the professional self-determination, the choice of a marriage partner and the determination of own life position.

Keywords: psychological regularities, decisions, strategic life decisions, students.